Algirdas GIRININKAS

KATROS 1-OJI GYVENVIETĖ

1998 ir 1999 m. LII archeologinė ekspedicija tyrinėjo Katros 1-ąją gyvenvietę (A–44), esančią Varėnos r. Kaniavos seniūnijos teritorijoje, 2,35 km į PV nuo Paramelio kaimo ir 2,3 km ta pačia kryptimi nuo Katros upės tilto, kelyje Varėna–Paramelis, Katros upės dešiniajame krante. Gyvenvietė yra ant limnoglacialinės kilmės smėlėtos pakilumos, 1,1 km į ŠR nuo Katros kaimo, pirmoje Čepkelių raisto saloje. V paminklo dalis remiasi į protaką, už kurios buvo tyrinėjama Kartos 2-oji gyvenvietė. Paminklo teritorija apaugusi mišku.

Buvo ištirtas 2 029 m^2 plotas, t. y. 200 m ilgio ir 10 m pločio ruožas (50 perkasų 10×4 m dydžio, 14-oji perkasa – 16 m^2 ir 24-oji – 12 m^2 ploto), besidriekiantis lygiagrečiai elektros perdavimo linijos, palei kurią bus nutiestas kelias Paramelis–Katra.

Tyrinėtos gyvenvietės plote pastebėta tokia stratigrafija: velėna-miškožemis – iki 12 cm, pilkas miškožemis – iki 40 cm, pilkai rusvas-gelsvai rusvas smėlis – 20–70 cm, balkšvas smėlis-įžemis pasiekiamas 1,2–1,5 m gylyje nuo žemės paviršiaus. Tyrinėjimų metu išsiskyrė vienas kultūrinis sluoksnis, kurį sudarė pilko miškožemio apatinė dalis ir pilkai rusvo bei gelsvai rusvo smėlio sluoksniai. Kultūrinio sluoksnio vidutinis storis buvo 0,50–1,30 m. Storiausias kultūrinis sluoksnis aptiktas 10–11 16, 19, 20, 23–24, 27, 29, 33 bei 48 plotuose. Čia jo storis vietomis siekė nuo 1 iki 1,6 m. Perkasos tyrinėtos horizontaliais 5–10 storio sluoksniais. Radiniai fiksuoti nivelyru 50 cm^2 ploteliais, tai padėjo nustatyti radinių padėtį kultūrinio sluoksnio erdvėje.

Gyvenvietės tyrinėjimų metu buvo aptikti 68 paleolito–vėlyvojo neolito laikotarpių objektai: židiniai, duobės, buvusių pastatų vietos.

Apie šiuos pastatus, židinius aptikta per 200 tūkst. įvairių titnaginių dirbinių, priklausančių keliems chronologiniams laikotarpiams. Didžioji jų dalis datuojama ankstyvojo–vėlyvojo neolito periodu ir priskiriama įvairiems neolitinės Nemuno kultūros laikotarpiams. Šio laikotarpio radiniai aptinkami kultūrinio sluoksnio viršutinėje ir vidurinėje dalyse ir yra paplitę visame paminklo tirtame plote. Tai lancetiniai ir trapeciniai antgaliai, daug

įvairios formos ašmenėlių, mikrorėžtukų, peilių, ovalinių kirvelių, gremžtukų, vienagalių kūgio formos skaldytinių. Vėlyvojo neolito laikotarpiui priklausantys dirbiniai daugiausia koncentravosi R tyrinėto ploto dalyje.

Antrąją pagal gausumą titnaginių radinių grupę sudaro vėlyvojo paleolito–mezolito laikotarpiais datuojami radiniai. Jie priskiriami Arensburgo, Svidrų, Maglemozės kultūroms ir koncentruojasi vidurinėje bei apatinėje kultūrinio sluoksnio dalyje. Planigrafiškai mezolito ir paleolito laikotarpiais datuojamas kultūrinis sluoksnis ryškiausias V tyrinėtos gyvenvietės dalyje. Aptikta daug dvigalių skaldytinių, įkotinių svidrinių, Arensburgo tipo antgalių, paleolitui bei mezolitui būdingų rėžtukų. Mezolitiniam sluoksniui priskiriami lancetai, trapecijos, įvairūs įkotiniai antgaliai, ašmenėliai, iš masyvių nuoskalų ar skaldytinių dalių pagaminti kirviai.

Aptikta pavienių dirbinių, kurie gali būti datuojami ir senojo žalvario amžiaus laikotarpiu.

Tyrinėjimų metu rasta per 100 vnt. akmeninių dirbinių: įtveriamųjų kirvių, dirbinių fragmentų šlifuotu paviršiumi, riedulių nutrintu paviršiumi, jų atplaišų. Gyvenvietėje labai reta apskaldytų akmenų.

Kultūriniame sluoksnyje aptikta apie 5 tūkst. puodų šukių. Didžiausia jų dalis yra nuo lipdytinių puodų. Apie trečdalio visų puodų šukių molio masė liesinta augalinėmis priemaišomis, likusi dalis – mineralinėmis priemaišomis – smėliu, grūstu granitu bei kvarcitu. Puodų sienelės siekia 0,6–1,8 cm storį. Nemažas jų kiekis, ypač nuo viršutinių puodų dalių, dažnai puošiamas įvairiais įspaudėliais, gnaibymu.

Augalinėmis priemaišomis liesintų puodų šukės puoštos apvalių duobučių, įvairių mazgelio formos įspaudėlių eilutėmis. Puodai su mineralinėmis priemaišomis puošiami giliomis, į kitą puodo pusę išsimušančiomis duobutėmis, o puodų briaunos – įvairių mazgelio formos įspaudų eilutėmis. Didelės dalies tokių puodų angų pakraštėliai pastorinti. 23 ir 29 perkasų riboje aptikta Virvelinės keramikos kultūrai priklausančio puodo dalis.

Gyvenvietės centrinėje ir PV dalyse aptikta puodų šukių apžiestu paviršiumi, kurių molio masėje gausu grūsto granito ir smėlio. Šie puodai

datuojami XI–XVII a. Tyrinėjimų metu aptikta nemaža osteologinės medžiagos, kurią sudaro degę kaulai, o apie židinius ar juose – žuvų kaulai.

Aptikti ir keli metaliniai dirbiniai. Tai plokščias ornamentuotas žalvarinis apkalėlis, rastas 19 ploto paviršiuje, bei geležinis įmovinis ietigalis ir peilis iš X–XI a. degintinio kapo Nr. 1, aptikto 24 perkasoje.

Katros 1-osios gyvenvietės tyrinėjimai parodė, kad joje esama daug atskirų paleolito–neolito apgyvendinimo laikotarpių dirbinių kompleksų, kurių išskyrimas ir yra svarbiausias uždavinys. Kad juos būtų galima kuo detaliau išskirti, buvo panaudojama tiksli dirbinių fiksacija paminklo tyrinėjimų metu bei kelios kompiuterinių duomenų bazės.

Algirdas GIRININKAS

Katra 1 settlement

An archeological expedition from the LIH in 1998 and 1999 explored Katra 1 settlement (Varėna district) in the site of projected road Katra - Paramelis. The settlement is situated in the island on the limnoglacial sand hill on the right bank of Katra river. The excavated site covered 2029 m^2. It included various objects: fire-places, storage pits, building sites. About 200 thous. flint artefacts, 5 thous. potsherds and more than 100 stone artefacts belonging to different Paleolithic - Neolithic periods were uncovered.

Besides, in trench 21 two cremations, dated to the 9th-11th century, with burial items - an iron knife and a socketed spearhead - were found.

Algirdas GIRININKAS

KATROS 5-OJI GYVENVIETĖ

LII archeologinė ekspedicija 1998 m. birželio–lapkričio mėn. tyrinėjo Katros 5-ąją gyvenvietę. Jos tyrinėjimai vyko Varėnos r. savivaldybės užsakymu, norint čia nutiesti 3,9 km ilgio kelio atkarpą Katra–Paramelis. Planuojamoje kelio statybos vietoje 1997 m. KPC archeologas E. Šatavičius aptiko Katros 5-ąją akmens amžiaus gyvenvietę.

Katros 5-oji gyvenvietė yra Varėnos r., Kaniūkų sen., 1,3 km į ŠR nuo Katros kaimo, 0,3 km į Š nuo Katros upės, antroje Čepkelių raisto saloje